

Hijaben og ‘de norske verdiene’

Thomas Hylland Eriksen

I Njål Høstmelingen, red.: *Hijab i Norge*. Oslo: **Abstrakt** 2004.

- Ha, ha! Skaut er noe mødrene og bestemødrene våre tok på når de var stygge på håret, det. Det du snakker om heter hijab! Og hijab er en politisk uniform som står for en totalitær, antidemokratisk og fascistisk ideologi. Og ifører du deg hijab så sympatiserer du direkte eller indirekte med voldelige islamistene, sier hun og teller på fingrene: - Al Qaida. Moslem Brotherhood. Mullah Krekar.

Hege Storhaug i Dagsavisen 7/2-04

Debatten for og imot muslimske hodeplagg er verken spesielt norsk eller spesielt ny. Forsøk på å hindre skolepiker i å gå med skaut, eller hijab, i Frankrike har figurert som standardeksempler i diskusjoner av multikulturalisme siden slutten av 1980-tallet. Likevel har temaet fått fornyet aktualitet i Vest-Europa de siste par årene, noe som skyldes iallfall et par-tre forhold. For det første er det liten grunn til å tvile på at polariseringen mellom vestlige samfunn og muslimer (to upresise begreper, som likevel må gjøre nytten her) generelt har tiltatt etter 11. september 2001. For det andre har det franske lovforslaget om å skjerpe forbudet mot hijab i skolen, fått ringvirkninger i andre europeiske land. For det tredje har bruken av hijab blitt vanligere blant muslimer i Europa den siste tiden.

Alle land har sin lokale versjon av debatten, noe som avslører forskjeller mellom de nasjonale offentlighetene. Den særfranske betoningen av *laïcisme*,

sekularisme i offentligheten, skaper en ideologisk situasjon som ikke kan gjenfinnes noe annet sted i Europa. Det nærmeste man kommer er i så måte Tyrkia. Kemalismen, altså den sekularistiske tyrkiske statsideologien som har vært rådende siden Mustafa Kemal Atatürks maktovertagelse i 1923, er nemlig sterkt og direkte påvirket av den franske revolusjon. Innflytelsen sees både i den tyrkiske avvisningen av selv en mild multikulturalisme med hensyn til kurderne (man er hjertelig velkommen til å være kurder, så lenge man oppfører seg som tyrker – Frankrike behandlet lenge sine minoriteter på en lignende måte) og i spørsmålet om religiøse symboler. Atatürk forbød tyrkiske menn å bære fez eller turban allerede i 1925, da slike hodeplagg ble forbundet med kulturell stagnasjon, statsreligionen ble avskaffet i 1928, og kvinners rettigheter ble kraftig utvidet i 1934. Tyskland, Storbritannia og Danmark har også sine nasjonale utgaver av debatten. USA har for sin del ingen, og det er vanskelig å tenke seg at noen sentralt posisjonert nordamerikaner skulle foreslå et forbud mot å bære hijab offentlig. I lille Norge tok debatten av senhøsten og vinteren 2003. Først foreslo aktivisten Hege Storhaug, til bred mediedekning, et forbud mot hijab i skolen, ettersom hun mente at plagget symboliserte 'støtte til politisk islam, sharia og en totalitær ideologi' (Dagbladet 18/1). Deretter fikk en møbelforretning i Oslo omfattende oppmerksomhet da dens ledelse nektet en av de ansatte å gå med hijab på jobb. Forretningen måtte gå tilbake på sin beslutning, og opplevde dessuten sine femten minutters berømmelse da en støttedemonstrasjon for den pressede kassadamen, med slagord som 'Ikke mobb hijab'en min!', også fikk bred medieoppmerksomhet. Når det gjelder forslaget om forbud mot hijab i skolen, var det ingen andre politiske partier enn Fremskrittspartiet som fulgte det opp.

Til tross for dette var debatten både bred og temperamentsfylt i de fleste norske massemedier de første månedene i 2004. Kvantitativt sett nådde den en topp i begynnelsen av februar, og siden har antall leserbrev, ledere, reportasjer, kommentarer og debattprogrammer om emnet avtatt. Ledere og redaksjonelle kommentarartikler var nesten uten unntak negative til ideen om et forbud, mens fordelingen i innsendte bidrag (debattinnlegg, kronikker, leserbrev) er omtrent fifty-fifty i materialet som helhet.

I likhet med andre offentlige debatter, var deltagerne i hijab-debatten langt fra enige om premissene. Mange av bidragsyterne lot til å være uvitende om at debatten handlet om et foreslått lovforbud, ikke hva de personlig syntes om den kjensgjerning at en del piker og kvinner i Norge dekket til håret av religiøse grunner. Denne prinsipielle siden ved saken skal ikke tas opp her. Dette kapitlets hensikt er nemlig å vise hva hijab-debatten forteller om en norsk diskurs, mer spesifikt en norsk måte å nærme seg diskusjoner om kulturelt mangfold, rettigheter og deltagelse i et felles samfunn. Som nevnt, er materialet på ingen måte ensidig eller entydig. Det er ellers neppe noen grunn til å anta at de som er mot hijab er mer representative for 'folkedypet' enn de som forsvare minoritetskvinnenes rett til å kle seg som de vil. Vi kan med andre ord ikke konkludere med at nordmenn, eller 'nordmenn flest', mener det eller det: de har forskjellige meninger om saken. Derimot går det an å si noe om hvordan spørsmålet er blitt diskutert, og hvilke verdier som blir tematisert — eksplisitt og implisitt — i innleggene.

Likestilling

'Hijab er kvinneundertrykkende' — denne formuleringen går igjen i mange bidrag til debatten. Også mange av dem som forsvarte muslimers rett til å kle seg som de vil, tok det for gitt at hijaben symboliserer kvinnens underkastelse og underdanighet.

For Nina Karin Monsen (Aftenposten 15/1) var det feministiske perspektivet omtrent like sentralt som trusselen hijab'en representerte mot vår sivilisasjon. Hun beskrev den utstrakte bruken av hijab som 'et kraftig tilbakeskritt for norsk kvinnebevegelse og vestlig tenkning'. Mot dette synet har det vært sagt at en hijab 'bare er et tøystykke', noe det selvfølgelig ikke er. Det ville være som å si at flagget bare er et tøystykke — det ville kort sagt være å benekte at ting kan ha kulturell mening.

De fleste muslimske kvinner som ytret seg i sakens anledning, forsvarte retten

til å bære hijab. Noen av dem som ble spurt av journalister, ga forskjellige svar når de ble spurt hva hijaben betydde for dem. Mange hadde begynt å bruke hijab i voksen alder. Flere sa at å bære hijab for dem var en handling som viste at de ikke skammet seg over å være muslimer, at de bar sin religion med stolthet til tross for det negative stempelet islam hadde fått i offentligheten. Dette argumentet minner om bakgrunnen for homomarsjene i vestlige storbyer. Det er kulturradikalt og insisterer på retten til en individualitet som er ens egen.

Andre debattanter delte ikke denne tolkningen. Palestinske Hanan Bakir (Aftenposten 13/2) mente at hijab undertrykker muslimske kvinner, et synspunkt hun for øvrig delte med Walid al-Kubaisi, som på et tidspunkt (Dagbladet 19/1-04) sammenlignet hijaben med hakekorset. Også Samira Munir i Oslo Høyres bystyregruppe støttet forbud fordi hun betraktet hijaben som uttrykk for tvang og kvinnediskriminering. Sissel Benneche Osvold i Dagbladet, som var imot forbud, innledet sin kommentarartikkel om hijaben med å slå fast at 'jeg ser hijaben som et patriarkalsk, religiøst påbud fra en autoritær, førmoderne tid. I Vesten påtvinger foreldre nå småjenter ned til fem år å bære hijab for at de skal venne seg til plagget og ikke gjøre opprør mot det når de blir kjønnsmodne.' (Dagbladet 6/3-04)

Flere argumenter ble brukt for å belyse forholdet mellom hijab og kvinneundertrykkelse. En gjenganger var påstanden om at å bruke hijab for jenter som ikke er kjønnsmodne, innebærer en uønsket seksualisering av barn. Dette synspunktet er interessant når det fremmes i en kultur der navlepiercing og sexy klær er kurant blant ungjenter som ennå ikke er gamle nok til å få sine første silikonimplantater. Kritikken av foreldrenes klestvang overfor egne barn er i det hele tatt interessant, når den kommer fra representanter for en gruppe som formodentlig har en egeninteresse i hvordan *deres* barn kler seg. At barn skal få velge selv, mener de neppe. At Staten skal bestemme hvordan barn skal kle seg, mener de sannsynligvis heller ikke. Kritikken mot slemme foreldres klestvang og hjernevask ser ut til å ende i en blindgate, og den dukket opp stadig sjeldnere etter hvert som debatten utviklet seg.

Hijab-kritikerne, hvordan de enn måtte stille seg til forbud, mente at plagget uvegerlig symboliserer kvinneundertrykkelse, formodentlig fordi det får kvinnene til å skjule noen av sine fysiske kvinnelige attributter (altså håret), og fordi det angivelig er menn som presser dem til å gå med hijab. Begge tolkningene er selvfølgelig diskutabile. Men det kan være et poeng å minne om at en evigvarende debatt i norsk offentlighet dreier seg om kvinner i arbeidslivet, som ikke blir tatt på alvor som kolleger fordi de blir behandlet 'som kvinner', altså gjort til et kjønn. En filial av denne debatten handler om sexpress på jobben. Hijaben er ett av flere mulige svar på disse problemene, noe flere hijab-brukere i Norge har gjort oppmerksom på. Men dette perspektivet har vært praktisk talt fraværende i den norske debatten, der det dominerende synet er at det er kvinneundertrykkende å underkaste seg kjønnsspesifikke kleskoder. (Hukommelsen er begrenset. Det er ikke lenge siden det var uanstendig for kvinner å vise seg uten hatt, og kvinner i bukser ble gjort narr av til 1970-årene.)

Likestilling er en nøkkelverdi i norsk offentlighet, og gruppene som skal likestilles er alltid kjønn. Ingen bruker ordet likestilling for å beskrive likeverd mellom grupper med ulike syn på påkledning.

Likhet

Ordet likhet har to hovedbetydninger på norsk: Like rettigheter og muligheter (*égalité*), og kulturell likhet (*similarité*). Det skilles ikke terminologisk mellom de to, og heller ikke alltid innholdsmessig. Mange av dem som tilkjennega motstand mot hijaben, skrev at den hindrer integrering. Den førte angivelig til at noen jenter ikke fikk anledning til å delta som likeverdige på skolen, de ble stigmatisert og betraktet som 'rare'. Fremskrittspartitalspersonen Ståle Urbye (Dagbladet 11/3) ga tydelig uttrykk for dette synet da han skrev at 'ved siden av å være et symbol på undertrykkelse av kvinner, skaper bruk av hijab unødige barrierer mellom unge sårbare mennesker, som kan tjene mye på kontakt og dialog' (Dagbladet 11/3). Les: Hvis du ikke fatter

at likeverd forutsetter likhet, altså at du blir nøyaktig som oss, så er det din egen feil hvis du blir diskriminert!

I et innlegg i Aftenposten 23/1, ga Randi Aasgaard Færden uttrykk for det samme synet: 'Jeg oppfordrer ... alle muslimske kvinner som mener de har rett til å bruke hijab overalt og når som helst, til å akseptere og respektere at i vårt demokratiske land må en arbeidsgiver, en skole, eller hva det måtte være, ha rett til selv å bestemme kleskode på arbeidsplassen uten at dette skal oppfattes som diskriminerende eller rasisme.'

En uke senere skrev Elise Ingebretsen i Dagbladet (31/1), idet hun skilte skarpt mellom skaut og hijab: 'Skaut er et *hederlig norsk plagg* ... et plagg som har blitt brukt til beskyttelse mot vær og vind gjennom mange

generasjoner, i all hovedsak av aldrende koner' (min kursivering). Denne grenseoppgangen forutsetter en enighet om hijabens betydning som ikke eksisterer. Det er for eksempel ikke alle muslimske kvinner og menn som vil være enige i Storhaugs tolkning slik den er sitert i inngangen til dette kapittelet. Grensedragningen mellom skaut og hijab (skaut er praktisk, hijab er undertrykkende) minner om en distinksjon forsøkt innført av en trikkensnikerorganisasjon på 1980-tallet, nemlig det hårfine, men avgjørende skillet mellom den egoistiske, gjerrige og usolidariske snikingen på den ene siden, og den solidariske, progressive og systemkritiske snikingen på den andre siden. Selv i hjertet av det anarkistiske Norge, altså Gateavisas redaksjonslokaler, kom vi ikke veldig langt med den sontringen, om jeg ikke husker feil.

Flere så det problematiske i denne likhetstenkningen. Det gjaldt blant andre religionsvitere som Berit Thorbjørnsrud (Dagsavisen 17/1) og talspersoner for muslimske organisasjoner som Athar Akram (Dagbladet 6/3), men også Finnmark lokallag av Human-Etisk Forbund, som gjorde oppmerksom på at: 'Læstadianske jenter har båret sitt skaut og foldeskjørt uten at vi andre har tatt noen som helst skade av det. Slike religiøse symboler og klesdrakt er i hovedsak den enkeltes eget valg, selv om familie og nærmiljø har påvirkning.'

(Nordlys 6/2)

Dette innlegget minner om at det ikke er alle forskjeller som får den samme meningstyngden. Noen forskjeller er akseptable ettersom de er uttrykk for 'den enkeltes eget valg', mens andre blir oppfattet som resultat av utillatelig hjernevask. Visse forskjeller blir *markerte*, mens andre oppfattes som bagatellmessige. Hijaben, som forbindes med islam, blir en markert forskjell både fordi anti-muslimske strømninger finnes og fordi plagget for enkelte symboliserer kvinnens underdanighet. I det tidligere siterte innlegget, der Ståle Urbye forsvarte Fremskrittspartiets forslag om forbud, het det avslutningsvis, i en kommentar til Athar Akrams bemerkninger om Fadime-saken i Sverige: 'Det kunne være interessant om Akram kunne påvise at alle de andre drapsmennene, som vi trodde var muslimer, egentlig er noe annet.' (Dagbladet 11/3) Innenfor denne diskursen er det muslimer disse menneskene *egentlig* er. Ikke for eksempel mordere eller terrorister.

Av og til er en forskjell bare en forskjell. Andre ganger er en forskjell uttrykk for manglende likhet, og da fremstår den som problematisk i norsk debatt, hvor likhet er et udiskutabelt positivt ladet ord – riktignok i betydningen like rettigheter og muligheter, men smitteeffekten til ordets andre hovedbetydning er påtagelig når debattanter blir stilt overfor fenomener de personlig ikke liker. I Klassekampen 11/2 sa sosialantropologen Guro Korsnes Kristiansen, som har gjort feltarbeid blant muslimske kvinner i Oslo om deres forhold til muslimsk kvinnekledning, at 'hijab provoserer mange her til lands, fordi mange har vanskeligheter med å forstå at noen kvinner faktisk selv vil velge å dekke seg til'.

Like rettigheter

Mange av debattantene var synlig bekymret over hijabens angivelige evne til å hindre 'integrering', altså likeverdig deltagelse i samfunnets felles institusjoner. Elisabeth Aasen (Aftenposten 10/1) skrev: 'Det paradoksale er

at en kvinne med hijab får mer oppmerksomhet enn en muslimsk kvinne uten skaut/hijab, og

det var vel ikke meningen? Dessuten signaliserer skautet "jeg vil ikke integreres", og det føles ubehagelig når man gjerne vil at muslimer blir integrert. Og hvorfor blir enkelte barn påført dette plagget? Må de også unngå menns blikk? Dessuten må skautet nødvendigvis føre til at de skiller seg ut blant de andre i klassen, igjen – integrering ikke ønsket.'

Synspunktene forutsetter at det foreligger enighet om hva som skal til utseendemessig for å bli integrert. I likhet med svært mange av dem som ytret seg, gikk Aasen ut fra at hijaben var entydig og ble lest likt av alle. Men da Dagsavisen gjorde en rundspørring blant IKEA-kunder (6/2), hvor det jobbet en kassadame med hijab, var de mer opptatt av køen og prisene enn av damens hodeplagg. Ingen av dem avisen spurte, svarte at de mente det gjorde noe at kassadamen dekket til håret.

Hijaben kan ha en anti-vestlig (anti-imperialistisk eller anti-umoralisk) betydning. Men det er vanskelig å se at plagget normalt signaliserer et ønske om å slippe å bli integrert. Forutsatt, naturligvis, at kulturell likhet ikke er en betingelse for like rettigheter. Tvert imot sier muslimske kvinner med hijab at de ønsker å være integrert *som det de er*, hvilket vil si, blant annet, muslimske kvinner.

I et av de mer prinsipielle innleggene i debatten, riktignok primært en kommentar til den franske loven, skrev Bernt Hagtvet: 'Å forby skautet vil bare føre til at det skapes egne ghettoer av muslimske skoler. La derfor muslimske jenter møte vitenskap, ånd, toleranse og argumentfrihet i den offentlige skolen. Med skaut. Gi dem et samfunn der de kan finne et meningsfullt arbeid og en identitet som moderne franskmenn, med bibehold av religionen. Denne vei gjøres vanskeligere ved forbud. Det er noe angstbitersk, kontra-produktivt og, ja, fundamentalistisk, over det som er skjedd i Paris. Stikk i strid med hva den franske revolusjon skulle målbære.'
(Aftenposten 19/1)

Hagtvets antydninger om at forbud skaper motreaksjoner og tilbaketrekning fikk støtte etter at loven ble vedtatt, da det tikket inn trusler om terrorangrep mot Frankrike, angivelig med hellige krigere i Tsjetsjenia som avsender. Man kan jo også minnes hvordan det gikk med sjahens regime i Iran, hvor det mot slutten var forbudt for kvinner å dekke seg til. Tyrkia er muligens et moteksempel.

Synet om at hijaben hindrer muslimske kvinner i å nyte godt av like rettigheter, var uansett svært utbredt i debatten, både blant forbudets forsvarere og dets motstandere. Igjen var Fremskrittspartiets Urbye en av dem som formulerte et utbredt synspunkt tydeligst: 'Fremskrittspartiet har fremmet forslag om forbud mot bruk av hijab i grunnskolen, herunder ungdomsskolen, primært av hensyn til de unge kvinnene som blir tvunget til å bruke hijab av fedre, brødre eller fundamentalister i det muslimske miljøet. ... Det er et ganske påfallende paradoks, i hvert fall sett fra norsk side, at en relativt stor gruppe innvandrere synes å være ganske motvillige mot å integrere seg i det samfunnet de frivillig har valgt å bosette seg i, eller frivillig velger å bo i. Hvis man ikke aksepterer grunnleggende norske verdier som likestilling, toleranse og frihet, bør man ikke da velge å bo i et land hvor kultur og religion samsvarer bedre med ens egne preferanser?' (Dagbladet 6/3)

Her er det ingen tvil om hva hijaben betyr, hvem som plasserer den på kvinners hoder og hvilke implikasjoner bruken av et slikt hodeplagg får for deltagelse i det norske samfunn. Innlegget er typisk for holdningen i mye av materialet, men som bl.a. Hagtvets innlegg minner om, finnes også andre holdninger. En dominerende trend i materialet er uansett synet om at det er uheldig for piker og kvinner å bære hijab, ettersom plagget hindrer deres fulle og likeverdige deltagelse (integrering) i det norske samfunnet.

Individuell frihet

Religion som sådan ble oppfattet som undertrykkende av mange debattanter.

Interessant nok fremkom uenighet om hvorvidt Koranen påbyr kvinner å gå med hijab — ja, selv spørsmålet om hvorvidt hijab er et religiøst symbol, finnes det flere svar på. I flere leserinnlegg i ulike aviser gjorde Axel Faye oppmerksom på at plagget som i dag kalles hijab, hadde sin opprinnelse i det kristne Konstantinopel rundt år 500. Det er velkjent at kvinner på begge sider av Middelhavet har dekket til håret også i nyere tid.

Koranen later ikke til å gi noe entydig svar. Ifølge Einar Bergs norske oversettelse, står det i kapittel 24, vers 31: 'Og si til de troende kvinner at de skal dempe sine øyekast, og holde sitt kjønnsliv i tømme, og ikke vise sin pryd, unntatt det av den som kommer til syne. La dem trekke sløret over sine bryst og ikke vise sin pryd til andre enn sine menn...' Jeg tolker dette som en anbefaling om å unngå toppløs solbading, men mange muslimske skriftlærde har et annet syn. Samtidig, som styret i Det islamske forbundet i Bergen påpekte (Bergens Tidende 9/1), er skaut eller tilsvarende plagg definitivt påbudt blant kristne. I de kristnes hellige bok står det jo vitterlig at 'hvis hun ikke vil ha noe på hodet, kan hun like godt klippe av seg håret! Men når det nå er skam for en kvinne å klippe eller barbere av seg håret, da må hun ha noe på hodet.' (Paulus' første brev til korinterne, 11. kapittel, 6. vers).

Det får være så sin sak. Mange av dem som ytret seg, tok det for gitt at å bære hijab ikke var noe man gjorde fordi man valgte det selv. Walid al-Kubaisi (Aftenposten 3/2) betraktet hijaben som et islamistisk symbol, et syn han delte med Siv Jensen og Fremskrittspartiet, som gikk inn for et forbud med den begrunnelse at hijaben ikke var et religiøst, men et politisk symbol.

Det var imidlertid ikke disse finere nyansene som dominerte debatten. Derimot var det mange som ble *provosert* (det er som kjent det folk blir i våre dager når det er noe de ikke liker) over at muslimske kvinner enten ikke ville være frie, eller ikke fikk lov til å være frie. Bevis: De dekket til håret. Pål Heggstad (Bergens Tidende, 11/2) skrev således: 'Ein kunne tru at desse kvinnene no ville bruke fridomen dei har her, til å slå ut håret litt og kle seg som dei andre kvinnene i landet.' Uttrykket 'dei andre kvinnene i landet' er interessant, ikke minst på bakgrunn av eksempelet læstadianere.

Et typisk uttrykk for kritikken som springer ut av en bestemt forståelse av perrsonlig, var Maria Kjelstads innlegg (Dagbladet 15/3): 'Det er også interessant å vite at noen mener retten til å bruke hijab er viktigere enn retten til selv å velge ektefelle!' Dermed minnet hun oss, som en av få bidragsyttere til debatten, om den store debattslageren fra et par år tilbake, om forholdet mellom arrangerte ekteskap, kjærlighetsekteskap og tvangsekteskap. Begge debattene tematiserte forholdet mellom frihet og ufrihet på beslektede måter.

Sissel Benneche Osvold likte heller ikke hijaben, og aksepterte den dominerende norske tolkningen om at den er et kvinneundertrykkende og individutslettende plagg, men hun argumenterte prinsipielt mot forbud: 'Jeg er mot påbud om hva slags plagg kvinner ikke kan bære. Mitt anliggende er

kvinnens rett til å velge selv.' Hva det vil si å velge selv, er et umåtelig vanskelig spørsmål, og det vet Osvold, som har skrevet interessant om motepress og seksualisering av barndom tidligere, men hun aksepterte likevel muslimske kvinners egne utsagn om at de valgte selv.

Nobelprisvinneren Shirin Ebadi, som selv dekker til håret sitt, iallfall delvis (et par mørke lokker stikker ut), mente for sin del at et forbud mot hijab var like autoritært som et påbud. Det samme synet så ut til å være Claus Dreckers, når han skrev at 'Uniformering er i utgangspunkt (*sic*) ensrettende og aldri frigjørende' (Dagsavisen 12/2-04). For dette synet åpnet for begge synspunkter: Det er uniformerende og derfor lite liberalt å tvinge mennesker til å gå likt kledd, enten det skjer på den ene (forbud) eller den andre (påbud) måten.

* * *

De viktigste verdiene som ble tematisert i debatten, slik jeg har referert hovedlinjene i den, var integrering og kriteriene for fullverdig deltagelse i det norske samfunn, samt kvinners rettigheter. Ville et forbud føre til raskere integrering, eller ville det tvert imot stimulere tilbaketrekning fra et fiendtlig storsamfunn? Og var det nødvendigvis slik at kvinner ble negativt

forskjellsbehandlet hvis de dekket til håret sitt, eller kunne man tenke seg at de likevel kunne blir respektert som likeverdige? Og var hijab nødvendigvis et tegn på undertrykkelse, eller kunne det faktisk være uttrykk for et bevisst valg, et synlig tegn på frihet til å leve sin personlige identitet fullt ut? Under disse temaene lå forestillinger om likhet som forutsetning for likeverd, islam som en farlig politisk kraft (og ikke en personlig identitet), patriarkalske kulturer som ikke respekterte kvinner, og 'alminnelig norsk levesett' som et uproblematisk og udefinert botemiddel mot det meste.

Noen få trakk paralleller til norske subkulturer. De fleste etnisk norske har erfaringer med dem. Vi husker dem fra skolen. De var ufikst kledd. De var stille i timen og litt blekere enn resten av oss. Jentene gikk alltid med skjørt, og de hadde altfor mange søsken. De slo blikket ned når læreren snakket til dem. Noen av dem gikk det bra med likevel.

Klær og klesforbud allment ble også lite tematisert. Mette Jørstad (Bergens Tidende 12/2) var et unntak; hun fortalte om tyskerne som ville forby røde nisseluer under krigen, og som selvfølgelig ble møtt med hånletter. Som om *det* skulle gjøre noen forskjell! Såvidt jeg har kunnet bringe på det rene, var det ingen som foreslo skoleuniformer som kolumbi egg. For med en slik ordning ville man både bli kvitt hijabene og det klassestigmatiserende merkepresset, både de tildekkede hodene og de bare navlene. I nyere tid har både soldater og trikkekonduktører ellers fått lov til å bære turban. Dette ble heller ikke trukket inn. Dessuten var debatten fattig på humor. Et av de få eksemplene jeg fant, var et innlegg der budskapet var at hvis vi nå endelig skal få forbud mot visse plagg, kan vi ikke da i det minste få slipset på listen — for et mer upraktisk og undertrykkende plagg skal man lete lenge etter. A propos bekledning må jeg bekjenne, med fare for utmelding av det gode selskap, at jeg fremdeles snur meg bort, instinktivt, når jeg ser toppløse damer på stranden. De må gjerne være toppløse for min del, men jeg kan ikke benekte at de gir meg et ubehag. Såpass må man klare å leve med, og det hjelper å minne seg selv om at europeere holdt seg unna badestranden på 1920-tallet hvis badedrakten hadde fått hull på kneet.

Få av debattantene problematiserte norskheten. Ingen trakk inn skilsmissestatistikken, debattene om tidsklemma og utbrenthet, ensomhet og narkotika for å lage tankevekkende kontraster til muslimske løsninger på livets utfordringer. 'Norge' og 'norske verdier' forble stort sett vagt positive størrelser. Det var en ubehagelig undertone i svært mange av innleggene, som insinuerte at hvis muslimske kvinner virkelig hadde hatt frihet til å velge selv, så ville de ha valgt det samme som skribenten. Om dette, kan man anføre til slutt, bør det være minst to meninger i et virkelig liberalt samfunn. Og ut fra et slikt kriterium er det faktisk ingen tvil om at Norge har bestått testen som et liberalt samfunn her. Selv om den var smalsporet og lite fantasifull, og selv om man meget godt kan mene at det finnes viktigere ting å bruke trykksverte på enn hodeplagg (for eksempel etnisk diskriminering på arbeidsmarkedet), er det et faktum at debatten var mangesidig og romslig, og at den ganske sikkert ville komme godt ut av det i en sammenligning med debatten om arrangerte ekteskap som gikk i mediene for noen år siden.